

Ceccato, V. (2016) Har stadsmiljön betydelse för säkerheten? CPTED-metodens möjligheter och utmaningar. In: Urbanismer: dagens stadsbyggande i retorik och praktik. K. Olsson, D. Nilsson & T. Haas. Nordic Academic Press, 99-120pp.

KAPITEL 7

Har stadsmiljön betydelse för säkerheten?

CPTED-metodens möjligheter och utmaningar

Vania Ceccato

Brottsprevention genom urban design eller så kallad CPTED (*Crime Prevention Through Environmental Design*) innebär att "the proper design and effective use of the built environment can lead to a reduction in the fear and incidence of crime".¹ Om så är fallet borde det vara möjligt att förändra en specifik miljö så att invånarnas oro för brott minskar och att det sannolikt inträffar färre brott. Men i vilken utsträckning kan man förlita sig på stadslandskapets särdrag för att garantera trygga miljöer? I ett försök att besvara denna fråga ägnar jag detta kapitel åt att lägga fram och kritiskt bedöma principerna för CPTED i relation till en fallstudie i Stockholm som ursprungligen lades fram av Bo Grönlund.² Därefter diskuterar jag CPTED-metodens utmaningar och möjligheter generellt. Kapitlet avslutas med ett antal förslag på lämpliga "nästa steg" för CPTED-forskning och -praktik.

Teori

Begreppet CPTED introducerades av kriminologen C. Ray Jeffery 1971.³ Jefferys idéer stötte på stort motstånd, särskilt bland de kriminologer som menade att han förespråkade förenklade extrapoleringar mellan fysisk miljö och mänskligt beteende eller kraftigt förlitade sig på antaganden om "miljödeterminism".⁴ Det var först när arkitekten

Oscar Newman lade fram teorin om ”försvarbart rum” (*defensible space*) som CPTED-idéerna började uppmärksammas och få genomslag.⁵ Gehöret som Newman fick hängde ihop med hans syfte. Han utgick från CPTED-idéerna för att kritisera misslyckandet med att planera och utforma allmännyttiga bostäder i USA för att motverka den höga brottsstatistik som dessa präglades av. Vid den här tidpunkten var han inte den ende kritikern. Många forskare över hela världen kände behov av att utvärdera och ifrågasätta utformningen av bostadsbygget efter andra världskriget. Under perioden mellan 1960- och 1980-talet utvecklades teorier som belyste vikten av mikrorum och deras förhållande till helheten när det gällde att skapa möjligheter eller hinder för social interaktion. Jane Jacobs myntade begreppet ”ögon på gatan” (*eyes on the street*) som framhävde hur utformningen av stadsdelar har en avgörande roll när det gäller att ge möjligheter till övervakning.⁶ Mer än tjugo år senare bekräftades just den saken av en studie av Alice Coleman som prövade Newmans och Jacobs idéer i Storbritannien.⁷ Trots metodologiska begränsningar kom Coleman fram till att undermålig utformning av stadsmiljö tycktes öka riskerna för vandalism och brottslighet. Även om Jacobs främst intresserat sig för kvarteret och stadsdelen som enhet, medan Newman och Coleman koncentrerade sig på byggnadens och omgivningarnas mikromiljö, så verkade de vara överens om att bostadsområden med tillräcklig övervakning leder till starkare informell kontroll och därför innebär en mindre risk för brottslighet och en ökad upplevd trygghet. Utifrån dessa tidigare erfarenheter (Jacobs, Jeffery, Newman, Coleman) har några specifika aspekter utpekats som viktiga för att förklara förhållandet mellan miljön och trygghetsförhållandena i ett bostadsområde. De sammanfattas här av Paul Ekblom:⁸

1. Territorialitet (*territoriality*) definierar vilka som uppträder i ett rum och vad de gör inom det. God formgivning ökar människors vilja att använda ett rum.
2. Tillträdeskontroll (*access control*) är ett begrepp för hur människor ges tillträde till byggnader och byggnadsstrukturer genom särskilda procedurer och/eller tekniker.

3. Övervakning (*surveillance*) innefattar hur utformning och användning av teknik kan göra det lättare för människor att agera brottsförebyggande och att vidta lämpliga åtgärder, oavsett om det rör sig om polis, anställda, ägare eller allmänhet.
4. Försvårande av brottsgenombörande (*target hardening*) handlar om att genom exempelvis fysiska hinder (som väggar, fönster och dörrar) skapa privata rum som är svårtillgängliga för personer som inte har rätt att uppehålla sig där.
5. Image (*image*) anger profilen och framtoningen hos en byggnad, plats eller stadsdel. Det är inte bara en fråga om estetiska aspekter utan också sådant som invånarnas och platsens sociala kännetecken och rykte. Sådana faktorer kan öka eller minska brottsnivåerna och känslan av otrygghet och därmed påverka möjligheterna till ekonomisk utveckling och förnyelse.
6. Aktivitetsstöd (*activity support*) kan påverka ett områdes sociala dynamik och de gynnsamma effekterna av att många människor rör sig på eller passerar en viss plats där de utför vardagsaktiviteter såsom att handla eller äta. Den bakomliggande idén är att människors närvaro ska avskräcka andra från att begå brott.

CPTED-principerna var avgörande för det angreppssätt – *environmental design approach* – för situationsanpassad brottsprevention som utarbetades genom brittiska statens kriminologiska forskning under 1970-talet.⁹ I praktiken införlivades då CPTED i en generell metod som syftade till att minska alla slags brott, och de påverkande faktorerna begränsades inte till miljöfaktorer och brott. I takt med att CPTED har utvecklats vidare har praktiken förändrats till att alltmer inkludera platsens sociala dimension och fjärmar sig därmed från den begränsade kopplingen mellan fysisk miljö och brott.¹⁰

Greg Saville delar in utvecklingen av CPTED i tre generationer.¹¹ Den första generationen förespråkar en befast livsstil där övervakning, territorialitet och tillträdeskontroll genom fysisk utformning ska motverka brott i stadsrummen. Den andra CPTED-generationen fokuserar på hållbar utveckling, där skapandet av *livable* och balan-

serade grannskap i välskötta stadsmiljöer ska ge medborgarna egen makt och uppmuntra deras samhällsengagemang. Genusfrågor och nyttjarnas behov är här mer framträdande än i den första generationens ansatser. Slutligen förespråkar man i den tredje CPTED-generationen grön energi och tillämpning av nya tekniker som höjer levnadsstandarden och medvetenheten om säkerhetsfrågor. Målet att uppnå miljömässigt, ekonomiskt och socialt hållbara städer är nu en integrerad del av CPTED-principerna.

Trots CPTED-metodens utveckling i tre generationer förknippas begreppet fortfarande ofta med den första och andra generationen, både i forskningen och i praktiken. Paul Ekblom pekar på flera begränsningar med CPTED och antyder en avsaknad av tydlighet i teorin bakom principerna.¹² Vidare ställer han exempelvis frågor om hur långt tillämpningen av CPTED bör gå vad gäller sociala interventioner och hur omfattande åtgärder med koppling till den byggda miljön bör vara. Ekblom menar också att det finns ett överdrivet fokus på ett "sårbarhetsstyrkt" (*vulnerability-led*) angreppssätt som används på bekostnad av det brukarperspektiv som genomsyrar andra arbetsfält där man arbetar med stadsutformning.

Ronald V. Clarke framhåller i sin tur att det mesta av forskningen om förhållandet mellan miljö och brott inte har utvecklats under etiketten CPTED, utan utförts i fältet för situationsanpassad brottsprevention.¹³ Ifrågasättandet av CPTED har inte bara varit teoretiskt utan också empiriskt.¹⁴ Bill Hillier och Ozlem Sahbaz rapporterade det de kallade "an ongoing animated debate" mellan två synsätt på hur man bör utforma städer för att minska möjligheterna till brott.¹⁵ Debattens skiljelinjer sammanfattas av Stephen Town och Randal O'Toole, se tabell 7.1.¹⁶ Å ena sidan identifieras en ny-urban position, som Al Zelinka och Dean Brennan lägger fram i sin bok *SafeScape* från 2001.¹⁷ Denna ställs mot en position som kan benämnas "det försvarbara rummet" och har sitt ursprung i Oscar Newmans bok *Defensible Space*.¹⁸

Hillier och Sahbaz erkänner att ny-urbanisterna har rätt i somliga frågor.²⁰ Brott inträffar till exempel oftare vid parkeringar på bak- eller innergårdar. De menar också att det finns ett ansenligt antal belegg för att gångvägar och gränder medför särskilda risker. För

HAR STADSMILJÖN BETYDELSE FÖR SÄKERHETEN?

Tabell 7.1. Brott och stadslandskap: kontrasterande CPTED-principer.¹⁹

Position	Ny-urbanism (SafeScape)	Det försvarbara rummet (Defensible Space)
Offentligt kontra privat	Maximera gemensamma platser för att gynna interaktion och en känsla av gemenskap.	Maximera privata områden för att åstadkomma försvarbara rum; skapa en känsla av gemenskap genom mindre bostadsområden med färre "främlingar".
Användning	Funktionsblandning för att skapa aktivitet och få fler "ögon" som befinner sig på gatan.	Funktionsblandning minskar de boendes kontroll och ger därigenom fler tillfällen till brott.
Gator och gångvägar	Uppmuntra gång- och cykeltrafik och förbättra uppsikten genom gator som anläggs i rutnät.	Begränsat tillträde och få flyktmöjligheter för att ge större avskildhet och öka de boendes kontroll.
Gränder	Vänd husfasader mot gränder så att de kan överblickas av fler "ögon".	Eliminera eller spärra av gränder; eftersom de underlättar för inbrott och är farliga för fotgängare.
Motorfordon	Bygg bostadshus nära gatan för att tvinga fram parkering på gatan eller på bakgårdar.	Motorfordon står säkrast i garage eller synliga framför husen. Bakgårdar underlättar för inbrott.
Täthet	Hög täthet för att gynna aktivitet, upprätthålla kollektivtrafik och minska okontrollerad och utglesad stadstillväxt.	Täthet skapar sårbarhet när den ökar antalet gemensamma områden eller osäkra parkeringar.

Hillier och Sahbaz är dock samtalet om hur bostadsområden ska utformas av stor betydelse, exempelvis huruvida hus byggda direkt intill gator har en positiv effekt på den urbana säkerheten eller om de bara ökar risken för egendomsbrott. Vidare menar de att faktiska belägg för verkningssgraden i strategiska urbana frågor både är sporadiska och ofullständiga. Så är fallet med gatunät anlagda i form av en trädstruktur (*tree-like layouts*) kontra rutnät, offentliga kontra privata rum, storlek på exploateringsprojekt, framkomlighet, funktionsblandning och boendetäthet.²¹ Paul Cozens, Greg Saville och David Hillier delar denna uppfattning och drar slutsatsen att fyrtio års forskning visar att CPTED på det hela taget har varit effektiv när det gäller att minska både brott och rädsla för brott i samhället, men när olika forskningsresultat sammanställs visar det

sig att man inte får någon heltäckande bild.²² Dessutom finns det de som menar att brottsförebyggande åtgärder i miljön inte minskar antalet brott utan bara förflyttar dem till en annan tidpunkt, plats eller ett annat mål. Kritiken är inte riktad mot CPTED-principerna, men deras nyttjandegrad påverkas ändå oundvikligen av denna.

Avsaknaden av en teoretisk skärpa och tydliga empiriska belägg från användningen av CPTED-principerna i Sverige och i många andra västländer kan förklara varför principerna fortfarande är svagt implementerade trots att de under lång tid har ingått som en del i agendan för planering och brottsförebyggande. En av de få forskare som har försökt sig på en omfattande översyn av politik och praxis i brottsförebyggande planering i relation till CPTED i Storbritannien och internationellt är Rachel Armitage.²³ I Europa har det pågått flera försök att standardisera arbetet med brottsprevention genom arkitektur och planering sedan 1990, med deltagande från de flesta länder i EU.²⁴ Det europeiska nätverket COST TU-1203 Brottsförebyggande genom stadsplanering och design, i vilket femton europeiska länder ingår, har varit en viktig plattform för utbyte av god praxis och främjandet av tillämpningen av europeisk standard.²⁵

Om såväl teori som empiri skapar tvivel kring CPTED:s giltighet, varför skulle man då bry sig om att alls beakta miljön i förhållande till brott? Den utveckling som har skett under en rad av år har dock gett ett större erkännande till CPTED-principernas giltighet:

1. Det har accepterats att det inte finns något sådant som brottsfria platser, men det innebär inte heller att brotten är jämnt fördelade mellan olika platser. Om hög brottsfrekvens koncentreras till en viss tid och speciell plats råder inga tvivel om att det är något platspecifikt som gör att brott inträffar där och inte någon annanstans.²⁶ Vårt sätt att planera, bygga och använda stadsmiljön avgör följaktligen möjligheterna till brott och också hur vi upplever staden.
2. Det finns samlade belägg som visar att tillfällena till att begå brott spelar stor roll.²⁷ Det finns exempelvis belägg för att det är lättare att förutse situationer då brott inträffar än vilka individer som kommer att genomföra brott.²⁸

3. Förändringar i miljön påverkar förflyttning av brott till annan plats i väsentligt mindre grad än vad kritiker påstått.²⁹ Detta antyder också att förhållandet mellan brott och miljö är förhållandevis stabilt över tid. En brottsling kan till exempel flytta från ett område med hög brottslighet inom loppet av några dagar, men att omvandla ett sådant område till en plats med godtagbara säkerhetsnivåer kan ta decennier. Brottslighet följer mönster kopplade till mänskliga aktiviteter och ett ständigt nyttjande av en plats som är regelbundet i både tid och i rum. Om dessa mönster fastställs kan brott lättare förhindras. Polispatruller kan till exempel skickas till platser vid vissa på förhand identifierade tidpunkter, vilket i sin tur kan innebära resursbesparingar.

Nya kriminologiska teorier har även utvecklats, däribland *rational choice approach* och *routine activity theory* samt senast i raden *situational action theory*, och samtliga understryker betydelsen av miljöfaktorer för brott som begås och ger indirekt visst stöd åt CPTED-principerna.

Slutligen har teknikutvecklingen på tre sätt bidragit till att bekräfta betydelsen av miljöns egenskaper i förhållande till brottsorsak: att upptäcka, analysera och förebygga kriminalitet. Vad gäller upptäckande och förebyggande av brott har spridningen av kameraövervakning, avsökning och säkerhetsåtgärder kompletterat sökandet efter kopplingar mellan vissa typer av rum och tidpunkter och förekomsten av brott.³⁰ Vid brottsanalys har en mer utbredd användning av geografiska informationssystem (GIS) och andra satellitnavigeringssystem vid polispatrullering samt forskning förknippad med detaljerade rumsliga data (till exempel från mobiltelefoner, GPS, kameror) bidragit till att belägga relationen mellan miljö och brott.³¹

Om nu CPTED-metoden är ett värdefullt angreppssätt, hur kan man då tillämpa den? Med syfte att pröva metodens potential kan bostadsområdet Hammarby sjöstad i Stockholm användas som fallstudie. Avsikten med följande avsnitt är att visa hur tre av de viktigaste CPTED-principerna – territorialitet, naturlig övervakning och aktivitetsstöd – tillämpas i praktiken och därefter jämföra ”diagnostiken” för Hammarby sjöstad med faktiska brott och upplevd trygghet i stadsdelen.

Hammarby sjöstad

Det relativt nybyggda bostadsområdet Hammarby sjöstad i Stockholm blir således vår fallstudie. Även om vissa av de inblandade experterna i projektet Hammarby sjöstad varit inspirerade av CPTED-principer, så verkar dessa principer i praktiken ha spelat en mindre roll för sättet som området marknadsförs till bostadsmarknaden.³²

Planeringen av Hammarby sjöstad inleddes på 1990-talet och stadsdelen kommer att stå färdig 2017. Hammarby sjöstad är ett av Sveriges största stadsutbyggnadsprojekt, känt över hela världen för eko-effektivitet.³³ Området är ett bra exempel på en samtida, tät och funktionsblandad stadsdel med gator och kvarter och byggnader med 5 till 7 våningar. Det kombinerar offentliga rum av hög kvalitet, ambitiösa ”gröna initiativ”, offentlig service och god tillgång till kollektivtrafik. Huvudgatan genom området erbjuder snabbspårväg, butiker och restauranger. Området har en attraktiv sjösida med flera parker och det finns offentliga inrättningar som skolor, daghem och ett bibliotek. Bostadskostnaderna i Hammarby sjöstad är i relation till Stockholmsregionen i övrigt höga vilket var förväntat, främst till följd av ett centralt läge, bra och modern bostadsstandard samt områdets goda tillgänglighet.³⁴ Det finns en avvägd blandning av hyreslägenheter och bostadsrätter i Hammarby sjöstad – 63 procent är bostadsrätter och 18 procent är allmännyttiga hyresrätter, vilket kan jämföras med 51 respektive 21 procent i hela Stockholms stad.³⁵ Boendet är emellertid dyrt, även i de allmännyttiga hyreslägenheterna. Av de boende har 68 procent eftergymnasial utbildning i jämförelse med 53 procent i genomsnitt för Stockholms stad.³⁶ Denna sammansättning med förhållandevis många bostadsrätter samverkar med andra sociala aspekter (däribland områdets demografiska sammansättning) och medför att Hammarby sjöstad har ganska små sociala problem relativt sett jämfört med övriga Stockholm.

Sammanfattningsvis är Hammarby sjöstad ett unikt bostadsområde både vad gäller strategier för stadsplanering, fysisk miljö och social sammansättning. Man kan således inte påstå att Hammarby sjöstad är ett typiskt bostadsområde i Stockholm men det är intressant att utvärdera eftersom utformningen av området, åtminstone

Figur 7.1. Gemenskapsområde i Hammarby sjöstad. Glasväggar och transparenta verandor gynnar naturlig övervakning. Skapade gränser åtskiljer privata och offentliga rum. Foto: Vania Ceccato, 2015.

indirekt, har inspirerats av CPTED-principerna. Hur goda resultat presteras då i Hammarby sjöstad vid en utvärdering av CPTED-principerna i förhållande till brottsfrekvens och upplevd trygghet i området?

Territorialitet, naturlig övervakning och aktivitetsstöd

I termer av territorialitet identifierar Bo Grönlund tydliga offentliga och privata zoner i stadsdelen. Det övergripande intrycket är ”soft behavior guidance between private and public spaces, not fences and gates”.³⁷ Vissa gårdar är större som ett resultat av ett behov att balansera sociala aspekter med krav på täthet, solljus och utsikt. Innergårdarna är vanligtvis öppna, vilket gör att även besökare har tillträde till dessa halvprivata områden. Ofta kan man se över häckar och liknande, vilket ger en luftig rumskänsla.

De flesta gator används i en utsträckning som möjliggör informell övervakning. En räkning av antalet personer vid vissa utvalda gator och gångstråk genomfördes för att undersöka frekvensen av människor i de offentliga rummen, vilket kan ge en indikation på naturlig övervakning av gatorna. Endast på eftermiddagen under rusningstid framstår en del av huvudgatan i Hammarby sjöstad som en central plats. En genomsnittlig dag förekommer det ingen trängsel någonstans, möjligen med undantag för på- och avstigningsområdet vid färjeläget och vid spårvagnshållplatserna. De boende har möjlighet att sätta sin egen prägel på miljön genom sina balkonger och trädgårdar, vilket ökar möjligheterna till övervakning. Området har ett högt exploateringsstal för att vara ett område utanför stadskärnan vilket bland annat betyder att de flesta gatorna har tillräckligt många fotgängare för att tillhandahålla ett minimum av naturlig övervakning.³⁸

Aktivitetsstöd syftar på markanvändningens möjligheter att generera en social dynamik som gynnar trygghet.³⁹ Planläggningen av Hammarby sjöstad är attraktiv: området är beläget nära vatten och har flera parker samt butiker och restauranger som ligger koncentrerade runt huvudgatan. Här finns även en miljö som uppmuntrar till utomhusaktiviteter, särskilt under årets varma månader. Grönlund pekar på att södra Hammarby sjöstad ser ut som en enklav omgiven av hav och höjder, men de facto finns här genomfartstrafik med bilar, cyklar och fotgängare.⁴⁰ Särskilt viktig är spårvägen, som ökar tillgängligheten jämfört med busstrafik och även bidrar till att öka uppsikt, överskådlighet och orientering.

Brottslighet och upplevd trygghet

Brottsfrekvensen i Hammarby sjöstad är generellt sett lägre än genomsnittet för Stockholms stad och för de flesta typer av brott dessutom lägre än genomsnittet i Sverige med många mindre orter och samhällen inbegripet. Allvarliga våldsbrott är begränsade till ett fåtal fall om året. Den enda typ av brottslighet som inte förekommer i lägre omfattning i Hammarby sjöstad är bilrelaterade småbrott, vilket kan kopplas samman med förekomsten av stora parkerings-

Figur 7.2. Blandningen av bostäder och handel i Hammarby Sjöstad skapar en dynamik vid olika tider på dygnet och många "eyes on the street" i olika delar av bostadsområdet. Foto: Vania Ceccato, 2015.

hus i området. Egendomsbrott dominerar: cykelstölder (som tyder på att cykelrum och cykelparkeringar är otillräckliga), bilrelaterade stölder, andra stölder, inbrott (i huvudsak källare, förvaringsrum, byggarbetsplatser och butiker) samt rån.

I de nyare delarna av Hammarby sjöstad registrerades under året 2008 sammanlagt 182 fordonsrelaterade brott (exklusive cyklar) av vilka 64 var fordonsstölder och 118 stölder ur fordon. Detta kan delvis relateras till parkeringshusen. I Hammarby sjöstad finns parkeringshus med både allmänna och privata parkeringar, alla med vissa säkerhetsaspekter tillgodosedda (till exempel god uppsikt och överskådlighet, kameraövervakning, portkoder). Brotten genomförs särskilt i parkeringshus för både allmän och privat parkering. Mindre, privata garage fungerar bättre ur brottsynpunkt, men är ändå inte helt förskonade.⁴¹

Vad gäller upplevd trygghet visar samtliga siffror en lägre nivå av rädsla för brott i Hammarby sjöstad än vad man finner i andra

områden.⁴² Endast vandalism och mörka och dåligt upplysta miljöer vållar bekymmer i Hammarby sjöstad. Eftersom upplevd trygghet också är ett resultat av en stadsdels demografi, socioekonomiska förhållanden och övergripande välbefinnande kan man förvänta sig att tryggheten speglar övergripande nivåer av tillfredsställelse. Grönlund menar att lärdomar från Hammarby sjöstad ger stöd för slutsatsen att det förhållandevis traditionella stadsbyggandet med gator och kvarter verkar öka säkerheten och känslan av trygghet.⁴³ Bostadsbyggande baserat på monofunktionella, modernistiska principer som tidigare har föreslagits i den internationella litteraturen leder till mindre social interaktion, vilket påverkar områdets kriminogena förhållanden.

Sammanfattningsvis visar brottsstatistiken och data från enkätundersökningar om upplevd trygghet att Hammarby sjöstad både är och upplevs som tryggt av invånarna. Det kausala förhållandet mellan säkerhet och miljöns utformning och användning kan visserligen inte prövas här, i detta korta kapitel, men det råder inga tvivel om att miljön har betydelse för brottsfrekvensen, dess geografi och graden av upplevd trygghet.

För det första tycks brotten koncentreras till platser där övervakning och tillträdeskontroll är som svagast. De flesta bilrelaterade stölderna i Hammarby sjöstad inträffar i garage och på parkeringsplatser som erbjuder tillfällen till brott. Dessa platser har med andra ord inte den övervakning som krävs för *opportunity blocking*.⁴⁴ Att brott sker i framförallt större parkeringshus med blandad allmän och privat parkering medför att man bör överväga nya sätt att ge tillträde till dessa garage, kombinerat med redan införda säkerhetsåtgärder. Vidare skulle en analys av tidpunkter för stölderna underlätta för boende eller förbipasserande att hålla ett öga på dessa platser. Förändringar av själva miljön leder endast till ganska blygsamma minskningar av brott. För att kunna uppnå betydande minskningar måste man sannolikt även göra förändringar av skötsel och/eller övervakning.

För det andra uppvisar Hammarby sjöstad relativt låg total brottsfrekvens, vilket åtminstone delvis kan kopplas till den fysiska miljön och människornas sätt att nyttja den. Att begränsa tillträde, under-

Figur 7.3. Bristen på parkeringsplatser och parkeringshus är ett säkerhetsproblem i Hammarby sjöstad. Foto: Vania Ceccato, 2015.

stryka territorialitet och öka övervakningen som Oscar Newman förespråkade i sitt nyskapande verk i början av 1970-talet är enligt Ronald V. Clarke en brottsförebyggande metod med begränsad effekt.⁴⁵ I stället måste bostadsmiljöer göras mer tillgängliga och förses med god framkomlighet men fortfarande kunna övervakas av de som bor där. Det faktum att territorialitetsprinciperna i Hammarby sjöstad uttrycks genom ”mjuka” gränser mellan privata och allmänna platser – som exempelvis kan hindra besökare att uppehålla sig i privata områden – visar hur gränser, byggnader och gemenskapsområden kan samverka för att skapa en känsla av tillhörighet. Det skapar i sin tur möjligheter till övervakning utan att vara uteslutande. Ett annat särdrag som gör sig gällande i Hammarby sjöstad är att området innehåller en struktur som stödjer aktivitet under dagen och även under natten åtminstone i vissa delar. Områdets täthet och organisation kombinerat med funktionsblandningen gynnar ett livligt bostadsområde även på kvällstid. Såväl båt- som

spårvägstrafiken ökar områdets tillgänglighet i jämförelse med många andra stadsdelar i Stockholm som har tillgång till enbart bussar, tunnelbana och/eller pendeltåg. Spårväg, bussar och båtar ökar uppsikten över både gator och vatten.

Reflektioner kring CPTED:s möjligheter och utmaningar

De resultat som har presenterats här för Hammarby sjöstad är ett exempel på hur CPTED-principerna kan tillämpas i en stadsdel. Kapitlet belyser också de typer av slutsatser som kan dras om miljö och säkerhet när man anammar CPTED-metoden. Det råder inget tvivel om att CPTED och andra metoder för urban trygghet har kommit för att stanna. Det är dock viktigt för framtiden att identifiera de utmaningar som kvarstår när man tillämpar CPTED-principerna.

En viktig utmaning är att bedöma möjligheterna att tillämpa CPTED-metoden i andra typer av miljöer än den som har diskuterats i detta kapitel. I ett befintligt område är det inte alldeles lätt att förändra miljön så att den följer CPTED-principerna. Det kräver resurser som inte alltid finns, särskilt i områden som har dålig ekonomi och/eller stora investeringsbehov. Ett annat exempel är att det i områden med stor omsättning av boende och liten social kontroll kan vara särskilt svårt att få människor att engagera sig i brottsförebyggande åtgärder eftersom de inte bor kvar tillräckligt länge för att lära känna varandra. Andra problem är att kontroll över vilka som besöker ett område och förbättrad övervakning kan ha begränsat värde när det gäller att förhindra brott som begås av lokalbefolkningen.⁴⁶ Utgångspunkten med en ”gärningsman från utsidan” (*predator from outside*) som ligger till grund för den ursprungliga teorin om ett försvarbart rum (*defensible space*) bortser från det faktum att brott till stor del begås av lokalt boende och/eller av andra människor som återkommande vistas i ett område.

CPTED måste anpassas till de problem som uppstår i specifika miljöer och under särskilda omständigheter. Standardåtgärder kanske inte ger förväntade resultat. Insatser som minskar tillfällena till en viss typ av brott är kanske inte lämpade för andra brottstyper. Om

CPTED måste skraddarsys för specifika brott och miljöer väcker det en relevant fråga huruvida CPTED-metoden överhuvudtaget kan anses vara generellt giltig. Det måste också övervägas hur människors aktiviteter påverkar variationen av brott över tiden – över ett dygn, en vecka och över året.

En generell utmaning för CPTED är att konflikter kan uppstå när principerna tillämpas i praktiken. Ett exempel är försvårandet av genomförande av brott: hänglås och galler kan vara en önskvärd form av brottsförebyggande åtgärd i vissa områden och för vissa grupper, men kan påverka den upplevda tryggheten och även det estetiska intrycket av en byggnad eller miljö.

Konflikter kan också uppstå mellan olika nyttjare av offentliga platser, exempelvis mellan närboende och så kallat icke-legitima användare (hemlösa, alkoholister och andra missbrukare). En ökning av hemlösa på offentliga platser i europeiska städer har lett till ett ifrågasättande om offentliga platser verkligen är till för alla. Frågan kan preciseras ytterligare: hur långt sträcker sig rätten för enskilda individer att få tillgång till och uppehålla sig på offentliga platser? Om exempelvis hemlösa bosatt sig i en park, påverkas då allas rätt att vara där och njuta av parken? Hemlösa kan genom sin blotta närvaro framkalla rädsla trots att de inte påverkar brottsnivåerna. En relevant fråga till anhängare av CPTED är därför: för vem planerar vi säkra miljöer?

CPTED-principerna kan förvisso tillämpas på storstäder i många delar av världen, men inte utan att beakta ett flertal utmaningar. Om principerna tillämpas på fattiga områden kan man till exempel undra vad det skulle innebära för invånarna i områden utan grundläggande infrastruktur och med undermåliga bostäder. Vidare kan tillämpningen av vissa principer vara svår att anamma där gränser mellan privata och offentliga rum inte är väl definierade i förväg (till exempel i slumområden). Den snäva tillämpningen av CPTED-principerna får en annan innebörd i ekonomiskt kraftigt segregerade storstäder på det södra halvklotet och riskerar att legitimerar ytterligare befästningar i stället för att skapa tryggare städer.⁴⁷ Det kan hävdas att tillämpningen av CPTED-principerna under viss tid kan underlätta situationen för de mer välbeställda,

men de kommer inte att lösa brottsproblematiken och rädslan för brott på allmänna platser, och på lång sikt kommer de att vara till skada för den sociala sammanhållningen och hållbarheten.⁴⁸ En möjlig lösning är att lägga mindre fokus på tillträdeskontroll och försvårande av brottsgenomförande och istället ägna större kraft åt möjligheterna till konstruktiva sociala aktiviteter i gemensamma områden, särskilt för ungdomar.

Även om man anammar en bredare infallsvinkel till CPTED-principerna och anlitar lokala intressenter kan nya hinder uppstå. Förhållanden som vem som styr över en plats och kännedom om vilka som utövar formell och informell social kontroll i ett område (och över vilka) är kanske viktigare än förändringar i miljön. I extremt våldsamma städer härrör våldet inte enbart från kriminella våldsverkare. I vissa fall är det den lokala maktbärandaren (eller tjänstemannen) som bryter mot lagen och påtvingar ”ordning”, eftersom staten är frånvarande eller polisen är för repressiv och korruperad för att bry sig om allmänhetens bästa.⁴⁹

CPTED-metoden, hävdas det, öppnar för förändringar i miljön som kan användas för att förhindra brott, förbättra upplevd trygghet och belysa problem med ojämlig tillgång till olika platser. Nedan diskuteras trygghet för kvinnor, äldre och funktionshindrade och deras användning av olika platser. Det är viktigt eftersom just dessa uppger att de känner sig mindre trygga än resten av befolkningen.⁵⁰

CPTED och genusberoende trygghet är ett område som bestämt behöver utforskas vidare. Att beakta genusfrågor vid planering lagstiftades för första gången i EU i och med Amsterdamfördraget 1999. Även om det har skett förbättringar sedan dess återstår det fortfarande mycket att göra vad gäller kunskapsproduktion, förmedling och utbildning.⁵¹ Safe Cities Free of Violence Against Women and Girls är ett världsomspännande initiativ som leds av Förenta Nationernas enhet för jämställdhet och stärkande av kvinnors rättigheter (UN Women). Nätverket startade 2010 och har hittills resulterat i ett flertal partnerskap med regeringar, kvinnogrupper och andra intressenter.⁵² Det är okänt i vilken omfattning människor i Europa är förhindrade att röra sig fritt på grund av rädsla för trakasserier

eller våld. Många europeiska städer har vidtagit åtgärder för att åstadkomma tryggare miljöer och resultaten har gynnat både kvinnor och män, men framstegen är ojämnt fördelade. Det politiskt styrda, resultatnriktade nätverket genderSTE finansieras av COST (European Cooperation in Science and Technology) och involverar beslutsfattare, akademiker och andra experter som är engagerade i att göra städer rättvisa och trygga för alla.⁵³

Ett exempel på en världsomfattande, intressant praktisk tillämpning är så kallade *safety walks* (trygghetsvandringar). Vissa CPTED-principer, som övervakning och kontroll, är centrala i denna metod. De har använts för att visa hur vardaglig rädsla kan översättas till en omsorg för den fysiska miljön, vilket är påtagligt användbar information för planerare. Safety walks utvecklades i slutet av 1980-talet i Toronto av Metro Action Committee on Public Violence Against Women and Children (METRAC) som ”a process which brings individuals together to walk through a physical environment, evaluate how safe it feels to them, identify ways to make the space safer and organize to bring about these changes”.⁵⁴ En safety walk är en granskning av de egenskaper i ett område som påverkar enskilda individers upplevelse av trygghet. Det kan underlätta för kvinnor att ta miljön i besittning genom att exempelvis identifiera delar som är otrygga.⁵⁵ Den mest uttömmande studien av effektiviteten hos trygghetsgranskningar visar att safety walks, i likhet med andra metoder, inte är problemfria.⁵⁶ Inte minst finns utmaningar i form av svårigheter att implementera rekommendationer och att involvera de mest sårbara grupperna av kvinnor. Ett annat bekymmer är att safety walks kan skapa orealistiska förväntningar eftersom ”safety is ensured by fixing up built-environment problems, and may divert resources from other, perhaps more substantive and complex, causes of crime and violence”.⁵⁷ Ytterligare ett problem är att fokuseringen på offentliga miljöer riskerar att överskugga våld som begås i hemmet av kända förövare. När våld i hemmet polisanmäls i Sverige (polisen har i vissa fall särskilda familjeenheter som hanterar våld i hemmet) aktiveras även socialtjänsten, sjukvården och ideella organisationer (kvinnohjälporganisationer, kvinnojourer),⁵⁸ men i likhet med situationen i många av världens länder engageras inte stadsplanerarna. Safety

walks ses ändå som en värdefull metod, eftersom den kan användas i olika sammanhang av ett brett spektrum av grupper med deltagare med olika bakgrund.⁵⁹

En annan viktig framtida fråga för att utveckla CPTED är att ta funktionshindrades upplevelser i beaktande. Personer som betecknas som funktionshindrade är långtifrån en homogen grupp utan deras kön, ålder, sexualitet, etnicitet, socioekonomiska status och kulturella bakgrund varierar. Funktionsnedsättning kan innebära ett hinder för rörlighet och en rädsla för att snubbla och falla.⁶⁰ I Sverige utgör de äldre visserligen bara 18 procent av befolkningen, men mer än två tredjedelar av alla dödsolyckor drabbar denna grupp och över hälften av olyckorna sker i eller i närheten av hemmet.⁶¹ Miljön har också stark inverkan på upplevelser, och funktionsnedsättningens omfattning påverkar utsattheten och rädslan för brott.⁶² Kauko Aromaa och Markku Heiskanen menar att äldre personer som lever i våldsamma och oordnade stadsmiljöer med stor sannolikhet kommer att vara rädda, särskilt på kvällarna, i jämförelse med dem som lever i andra områden.⁶³ De vanligaste typerna av brott mot äldre i Sverige är bostadsinbrott och rån. Genom förändringar av miljön med hjälp av CPTED-principerna ökar sannolikheten för att en enskild person ska bli rörligare medan risken för att bli utsatt för brott minskar och den upplevda tryggheten förbättras.

Trots de hinder som finns inom forskning och praktik är CPTED fortfarande den bästa metoden för att koppla samman brottsförebyggande arbete med den urbana miljön. CPTED-principerna har en roll att spela genom sin påverkan på hur städer planeras, byggs och nyttjas. Arbetet är långt ifrån slutfört, men de reflektioner som lagts fram i det här kapitlet kan stödja såväl vidareutveckling av forskningen om CPTED som praktiska tillämpningar inom den närmaste framtiden.

Noter

- 1 Crowe (2000), s. 46.
- 2 Grönlund (2012).
- 3 Jeffery (1977).
- 4 Clarke (2012).

HAR STADSMILJÖN BETYDELSE FÖR SÄKERHETEN?

- 5 Newman (1972).
- 6 Jacobs (1961).
- 7 Coleman (1985).
- 8 Ekblom (2011).
- 9 För närmare detaljer se Clarke (2012).
- 10 Clarke (2012).
- 11 Saville (2013).
- 12 Ekblom (2011).
- 13 Clarke (2012).
- 14 För närmare detaljer se Clarke (2012).
- 15 Hillier och Sahbaz (2012).
- 16 Town och O'Toole (2005).
- 17 Zelinka och Brennan (2001).
- 18 Newman (1972).
- 19 Källa: Town och O'Toole (2005).
- 20 Hillier och Sahbaz (2012).
- 21 Hillier och Sahbaz (2012).
- 22 Cozens m.fl. (2005).
- 23 Armitage (2013).
- 24 CEN; Europastandard – TR 14.383-2 ”Brottsförebyggande – Samhällsplanering”.
- 25 För mer detaljer se Cardia (2013).
- 26 Ceccato (2013).
- 27 Clarke (2012).
- 28 Weisburd m.fl. (2010). Se också Sherman m.fl. (1989).
- 29 Se Weisburd och Telep (2011) för en genomgång.
- 30 Johnson m.fl. (2014).
- 31 Se till exempel Ceccato m.fl. (2014).
- 32 Analysen stöder sig på en utvärdering som första gången rapporterades i Grönlund (2012).
- 33 För en diskussion se till exempel Svane m.fl. (2011).
- 34 Grönlund (2012).
- 35 USK (2011).
- 36 USK (2011).
- 37 Grönlund (2012), s. 296–297.
- 38 Grönlund (2012).
- 39 För närmare detaljer se Ekblom (2011).
- 40 Grönlund (2012).
- 41 Grönlund (2012).
- 42 Stockholms stad (2008).
- 43 Grönlund (2012).
- 44 Clarke (1997).
- 45 Clarke (2012).

- 46 Clarke (2012).
 47 Se Landman (2012) som diskuterar Sydafrika.
 48 Grönlund (2012), s. 19.
 49 Ceccato (2012). För en mer ingående diskussion av tillämpningen av CPTED runt om i världen, se Mohan (2013).
 50 Stockholms stad (2011).
 51 Madariaga och Roberts (2013).
 52 För närmare detaljer se UN (2013).
 53 genderSTE (2013).
 54 WACAV (1995), s. 1.
 55 Dymén och Ceccato (2012).
 56 Whitzman m.fl. (2009).
 57 Whitzman m.fl. (2009), s. 207.
 58 Dymén och Ceccato (2012).
 59 Whitzman m.fl. (2009), s. 215.
 60 Bamzar och Ceccato (2015).
 61 Torstensson m.fl. (2011).
 62 Ceccato (2014).
 63 Aromaa och Heiskanen (2008).

Referenser

Internet

- genderSTE (2013), *genderSTE – Science, technology and environment*, Universidad Politécnica de Madrid, www.genderste.eu/index.php, läst 2015-12-12.
 Saville, G. (2013). Third generation of CPTED, <http://safegrowth.blogspot.com.br/2013/06/3rdgeneration-cptd-and-eco-friendly.html>, läst 2015-12-23.
 Town, S. och O'Toole, R. (2005), *Crime-Friendly Neighborhoods*, <https://reason.com/archives/2005/02/01/crime-friendly-neighborhoods>, läst 2015-12-12.
 UN (2013), *Creating Safe Public Spaces*, www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/creating-safe-public-spaces, läst 2015-12-12.
 USK (Stockholms Stads Utrednings- och Statistikkontor) (2011), Områdesdata 2011, www.uskab.se/, läst 2015-12-13.

Litteratur

- Armitage, R. (2013), *Crime Prevention through Housing Design: Policy and Practice*. Basingstoke: Palgrave.
 Aromaa, K. och Heiskanen, M. (red.) (2008), *Victimisation Survey in comparative Perspective. Papers from the Stockholm Criminology Symposium 2007*. Helsinki: Academic Bookstore.

- Bamzar, R. och Ceccato, V. (2015), "The nature and the geography of elderly injuries in Sweden", *GeoJournal*, vol. 80, nr 2.
- Cardia, C. (2013), "The European Standard for Crime Prevention Through Environmental Design", *Built Environment*, vol. 39, nr 1.
- Ceccato, V. (red.) (2012), *The urban fabric of crime and fear*. Dordrecht Netherlands, New York, London: Springer.
- Ceccato, V. (2013), *Moving safely: crime and perceived safety in Stockholm's subway stations*. Plymouth: Lexington.
- Ceccato, V. (2014), "Ensuring safe mobility in Stockholm, Sweden", *Municipal engineer*, vol. 168, nr 1.
- Ceccato, V., Wiebe, D. J., Eshraghi, B. och Vrotsou, K. (2014), *Women's mobility and the situational context of rape: The case of Stockholm, Sweden*. Uppsats presenterad på the American Association of Criminology, San Francisco.
- Clarke, R. V. (red.) (1997), *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*. Albany, N.Y.: Harrow & Heston.
- Clarke, R. V. (2012), *The theory of crime prevention through environmental design – CPTED*. [http://www3.cutr.usf.edu/security/documents% 5CCPTED%5 CTheory%20of%20CPTED.pdf](http://www3.cutr.usf.edu/security/documents%5CCPTED%5CTheory%20of%20CPTED.pdf), läst 2015-12-13.
- Coleman, A. (1985), *Utopia on trial vision and reality in planned housing*. London: Hillary Shipman.
- Cozens, P. M., Saville, G. och Hillier, D. (2005), "Crime prevention through environmental design (CPTED): a review and modern bibliography", *Property Management*, vol. 23, nr 5.
- Crowe, T. (2000), *Crime Prevention Through Environmental Design: Applications of Architectural, Design and Space Management Concepts*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Dymén, C. och Ceccato, V. (2012), "An International Perspective of the Gender Dimension in Planning for Urban Safety", i Ceccato, V. (red.), *The Urban Fabric of Crime and Fear*. Dordrecht Netherlands, New York, London: Springer.
- Eklblom, P. (2011), "Guest Editor's Introduction", *European Journal on Criminal Policy and Research*, vol. 17, nr 1.
- Grönlund, B. (2012), "Is Hammarby sjöstad a Model Case? Crime Prevention Through Environmental Design in Stockholm, Sweden", i Ceccato, V. (red.), *The Urban Fabric of Crime and Fear*. Dordrecht Netherlands, New York, London: Springer.
- Hillier, B. och Sahbaz, O. (2012), "Safety in Numbers: High-Resolution Analysis of Crime in Street Networks", i Ceccato, V. (red.), *The Urban Fabric of Crime and Fear*. Dordrecht Netherlands, New York, London: Springer.
- Jacobs, J. (1961), *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.
- Jeffery, C. R. (1977), *Crime Prevention through Environmental Design*. Beverly Hills: SAGE.
- Johnson, D., Gibson, V. och McCabe, M. (2014), "Designing in crime preven-

- tion, designing out ambiguity: Practice issues with the CPTED knowledge framework available to professionals in the field and its potentially ambiguous nature”, *Crime Prevention Community Safety*, vol. 16, nr 3.
- Landman, K. (2012), ”Reconsidering Crime and Urban Fortification in South Africa”, i Ceccato, V. (red.), *The Urban Fabric of Crime and Fear*. Dordrecht Netherlands, New York, London: Springer.
- Madariaga, I. S. och Roberts, I. (red.) (2013), *Fair shared cities*. Abingdon: Ashgate.
- Mohan, D. (red.) (2013), *Safety, sustainability and future urban transport*. Delhi: Eicher Goodearth.
- Newman, O. (1972), *Defensible space – Crime prevention through urban design*. New York: Collier Books.
- Sherman, L. W., Gartin, P. R. och Buerger, M. E. (1989), ”Hot spots of predatory crime: Routine activities and the criminology of place”, *Criminology*, vol. 27, nr 1.
- Stockholms stad (2008), *Trygg i Stockholm*. Stockholm: Stockholms stad.
- Stockholms stad (2011), *Trygg i Stockholm? 2011 En stadsövergripande trygghetsmätning*. Stockholm: Stockholms stad.
- Svane, Ö., Wangel, J., Engberg, L. A. och Palm, J. (2011), ”Compromise and learning when negotiating sustainabilities: the brownfield development of Hammarby sjöstad, Stockholm”, *International Journal of Urban Sustainable Development*, vol. 3, nr 2.
- Torstensson, G., Forslund, M. och Tegnell, A. (2011), *Förslag till nationell handlingsplan för säkerhetsfrämjande arbete för äldre personer*. Stockholm: Socialstyrelsen. <http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/18520/2011-12-7.pdf>, läst 2015-12-13.
- WACAV (Women’s Action Centre Against Violence, Ottawa-Carleton) (1995), *Safety audit tools and housing: The state of the art and implications for CMHC*. Ottawa: Canada Mortgage and Housing Association.
- Weisburd, D. och Telep, C. (2011), ”The efficiency of place based policing”, i De Vree, E. D. E., Broer, W. och Van der Laan P. (red.), *Evidence based policing*. Antwerpen, Apeldoorn, Portland: Maklu.
- Weisburd, D., Telep, C. W. och Braga, A. A. (2010), *Platsens betydelse för polisarbete: Empiriskt stöd och policyrekommendationer*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Whitzman, C., Shaw, M., Andrew, C. och Travers, K. (2009), ”The effectiveness of women’s safety audits”, *Security Journal*, vol. 22, nr 3.
- Zelinka, A. och Brennan, D. (2001), *Safescape: creating safer, more livable communities through planning and design*. Washington: Planners Press.